

**TANINMA SORUNU YAŞAYAN DEVLETLER
AÇISINDAN EGEMENLİK VE TANINMA KONUSUNUN
KAVRAMSAL ANALİZİ**

**CONCEPTUAL ANALYSIS OF SOVEREIGNTY AND
RECOGNITION IN COUNTRIES FACING
RECOGNITION PROBLEM**

Ali Onur ÖZÇELİK* & Anzhela PATARAYA**

ÖZ

Son yıllarda, yasal olarak tanınmayan ancak fiili olarak alternatif siyasi haritalarda yerini alan bazı devletler mevcuttur. Uluslararası platformlarda varlıklarını sürdürdükleri için bu oluşumlar mevcut sisteme ciddi olarak meydan okumaktadırlar. Bu tarz siyasi oluşumların ya da varlıkların bazıları belirli bir uluslararası tanınma düzeyine sahipken bazıları hiç tanınmamıştır. Bu siyasi oluşumlarda faaliyet gösteren politikacılar kendi coğrafi sınırları içerisinde referandum düzenlemekte, bağımsızlıklarını ilan etmekte ve hatta dış politika yapma gayretindedirler. 1980'li yılların sonu ve 1990'lı yılların başındaki gelişmelerin ardından tanınmayan devletlerin konusu akademik çevrenin dikkatini çekmiştir. Birçok yazar, bu siyasi oluşumlar için yeni terimler bulmaya, uluslararası sistemdeki yerlerini tartışmaya veya bu oluşumları uluslararası hukukta farklı kategorilere koymaya devam etmektedirler. Bununla birlikte, klasik çerçeveye uymayan bu devlet benzeri varlıklar ya da oluşumlar, uluslararası sistemde büyük bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu makale,

* Dr. Öğr. Üyesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Eskişehir, alionur.ozcelik@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7261-7558>.

** Proje Asistanı, Center for Humanitarian Programs, angiepataraya@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2802-2685>.

* Makale Geliş Tarihi: 05.02.2018
Makale Kabul Tarihi: 24.09.2018

tanınma sorunu yaşayan devletlerin egemenlikleri konusunu ele alıp, bu devletlerin uluslararası sistemdeki egemenlikleri ve tanınma konusunu tartışmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Egemenlik, Tanınma, Kendi Kaderini Tayin, Sınırlı Tanınan Devletler, De Facto Devletler.

ABSTRACT

In recent years, there are some states that are not legally recognized but actively involved in alternative political mappings. These states are seriously challenging the existing system because they maintain their presence in international platforms. Some of these political formations or entities have a certain level of international recognition, while some of which have not been recognized yet. Politicians in these political formations organize referendums within their geographical boundaries, declare their independence and even make foreign policy efforts. Following the developments in the late 1980s and early 1990s, the issue of unrecognized states has attracted many scholars. Many of those scholars continue to find new terms for these political formations, to discuss their place in the international system, or to put these formations in different categories in international law. However, these state-like entities or formations that do not conform to the classical framework appear to be a major problem in the international system. Taking the sovereignty issue of states facing with recognition, this article aims to discuss the problem of recognition of these states in the international system.

Keywords: Sovereignty, Recognition, Self-determination Right, State with Limited Recognition, De Facto States.

GİRİŞ

Günümüzde siyasi haritaların çarpıcı bir şekilde değiştiğini ve alternatif siyasi haritalar üzerinde henüz resmi olarak tanınmayan birçok siyasi oluşumun yer aldığını görmekteyiz. Ortaya çıkan yeni devletlerin sadece günümüzün değil ilerleyen zamanlarda da uluslararası ilişkilerin gündeminde yer alacağı kesindir. Uluslararası ilişkilerde 20. yüzyılla beraber çok sayıda yeni devletin ortaya çıkmasına sebep olan iki ana bağlam bulunmaktadır. İlk olarak, I. Dünya

Savaşı'nın sona ermesinin ardından Wilson prensipleri bağlamında ortaya çıkan kendi kaderini tayin hakkı (*self-determination right*) ile beraber, sömürge sistemi tedricen ortadan kalkmış ve birçok devlet bağımsızlığını kazanmıştır. 1960'lı yıllarla beraber sömürge devletlere ve halklara bağımsızlık verilmesi konusundaki Birleşmiş Milletler (BM) bildirgesiyle, Avrupa'nın eski kolonilere yönelik bağımsızlaşma süreçlerine destek vermesi kendi kaderlerini tayin hakkından yararlanmalarına izin veren kurumsallaşmış bir kolektif çaba haline gelmiştir.

Daha sonra, Soğuk Savaş döneminde, (1947-1991) Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyetler Birliği aralarındaki ideolojik çatışmaya uygun olarak, Küba, Angola, Vietnam, Kongo, Sudan, Nikaragua ve diğer bazı ülkelerde eski kolonilerdeki sömürge karşıtı devrimleri ve ulusal kurtuluş hareketlerini cesaretlendirmiş ve desteklemiştir. Bu noktada kısaca belirtmekte fayda var ki; yeni kurulmuş, henüz istikrarlı bir siyasi sisteme sahip olmayan bazı devletlerin hızlı tanınması, daha sonra bölgesel siyasi istikrarsızlığın temel sebebi olmuştur. Sömürgelerden çekilme, mevcut uluslararası ilişkiler sisteminde önemli güç boşluklarının oluşmasına neden olmuş ve yeni devletlerin tanınması, egemenlikleri, kendi kaderini tayin etme hakkı ve siyasi statüleri gibi soruların ortaya çıkmasına sebep olarak modern uluslararası ilişkiler sistemini büyük ölçüde etkilemiştir.

İkinci olarak, Sovyetler Birliği ve Yugoslavya'nın 1990'ların başlarında parçalanmasının ardından bağımsız devletlerin ortaya çıkması politik haritalarda ciddi değişimlere ve önemli bölgesel güç boşluklarının doğmasına sebep olmuştur. Bağımsızlık kanunlarının¹ yeni devletler tarafından hızlı bir şekilde benimsenmesi (bağımsızlıklarını 1991'de ilan etmişlerdir) ve bu devletlerin BM'ye hemen kabul edilmesi², etkili bir planlama yapılmadan ve uluslararası hukuk ilkeleri ve koşulları dikkate alınmadan gerçekleştirilmiştir. Merkezci otoriteden modern demokratik sisteme geçiş, bölgedeki politik ve ekonomik istikrarsızlık sorununu ortaya çıkarmıştır. Daha önceki bazı Sovyet Cumhuriyetleri'nde (örneğin Çeçenistan) parçalanma süreci devam etmiş ve bu durum kendi ulus-devlet projelerini gerçekleştirmeyi amaçlayan daha çok devletin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu tür ani siyasi ve ideolojik değişiklikler bölgesel krizlere yol açmış ve ebeveyn devletler (*parent states*) ile özerk devletler arasında büyük devletlerin ve komünist rejimlerin çöküşünün ardından Sovyet döneminde bastırılan toprak sorunları ve idari sorunlar ortaya çıkmıştır. Daha somut ifade etmek gerekirse; Kosova, Transdinyester, Abhazya, Güney Osetya ve Dağlık Karabağ'ın kendilerini

¹ Eski Sovyet Cumhuriyetleri Ermenistan (21 Eylül 1991), Azerbaycan (18 Ekim 1991) ve Gürcistan (4 Nisan 1991).

² Üç Güney Kafkasya cumhuriyeti BM'ye 1992'de kabul edilmiştir. Ermenistan ve Azerbaycan'ın kabulü 2 Mart'ta ve Gürcistan'ın ise 31 Temmuz'da gerçekleşmiştir.

bağımsız ilan ederek ortaya çıkışına, askeri müdahaleler ve uzun süren çatışmalar eşlik etmiştir.

Yeni devletler veya sınırlı tanınan devletlerin (*states with limited recognition*) artan sayısı, ebeveyn devletler ve de facto devletler arasındaki egemenlik problemi ve ilişkileri, kendi kaderini tayin etme, ayrılma ve tanınma hakları gibi soruların ciddi bir şekilde düşünülmesini sağlamıştır. Bu değişiklikler, akademisyenlerin fiili devletin modern uluslararası ilişkiler üzerindeki ve uluslararası hukuktaki varlığı, varoluşu ve etkileri konularına olan ilgisini arttırmıştır. Yeni ortaya çıkan devletler ve devlet olma mücadelesi içine giren birçok siyasi oluşum, uluslararası hukuk ya da uluslararası kamu hukuku alanında tartışılmış olsa da, tanınma sorunu yaşayan devletlerin kavramsallaştırılması konusunda uluslararası ilişkiler literatüründe derli toplu akademik bir çalışmanın olmayışı, bu alanda çalışma yapılmasını gerekli hale getirmiştir. Bu eksikliğe yönelik olarak yazılan bu makale, günümüzde tanınma sorunu yaşayan devletler açısından egemenlik, devlet olma ve tanınma sorunu yaşayan devletlerin kavramsallaştırılması konularını uluslararası ilişkiler alan yazınına dikkate alarak değerlendirmiştir. Makale öncelikli olarak egemenlik kavramını açıklayacak, ardından devlet özelliklerini ve türlerini inceleyecektir. Son olarak tanınma sorunu yaşayan devletlerin kavramsallaştırılması konusunu tartışarak bu kapsamdaki devletlerin diplomatik faaliyetlerini değerlendirecektir.

1. EGEMENLİK KAVRAMI VE TANIMI

Otuz Yıl Savaşları'nın (1618-1648) bitmesinden sonra ulus devletlerin ortaya çıkmasına eşlik eden, Vestfalyan uluslararası ilişkiler sistemi olarak bilinen uluslararası politik sistem kurulmuştur. Vestfalyan sisteminin temel özelliği, tarihte ilk defa, en azından teorik olarak, tüm üye devletlerin hem birbirlerine karşı hem de uluslararası toplumda egemen eşitlik ilkesine göre hareket etmesidir. Bu ilkeye göre, uluslararası toplum kendi yönetim biçimini bağımsız olarak belirleyen ve üzerinde herhangi bir otoriteyi tanımayan egemen devletlerden oluşur. Vestfalyan sistemde egemenlik kilit unsur olduğundan, egemenlik kavramının aydınlatılması önemlidir.

Tarihsel olarak ilk egemenlik kavramı, monarşiyle, özellikle mutlak monarşiyle ilişkilendirilmiştir. 1215'te *Magna Carta* (Büyük Şart), 1689'da İnsan Hakları Beyanname'si gibi belgelerin benimsenmesi, 19. yüzyılın ilk yarısında yapılan çeşitli anayasaların kabulü, Avrupa monarşilerinin çoğunluğunda egemen kralların güçlerini sınırlamış ve egemenlik ve monarşi fikirlerini farklılaştırmıştır. Günümüzde kullanılan yeni egemenlik kavramı (halk iradesi) devletin durumunu ve olağanüstü yapısının en önemli karakteristik özelliğini yansıtır. Aynı zamanda, egemenlik, zayıf devletler üzerine baskı kurabilen güçlü devletlerin bir işareti haline gelmiş ve onlara böyle bir üstün devlet modeli sunmuştur.

Genel kullanımında, egemenlik, “uluslararası hukuk tarafından bağımsız bir toprak parçasında ikamet eden halklara tanınan uluslararası hak ve yükümlülüklerin bütünlüğü” (Crawford, 2006: 32) olarak tanımlanmıştır. Bu çok yaygın tanımlama açık bir tanım olarak görülse de, egemenliğin özellikle de devlet kavramlarıyla ilişkili olduğu zaman, oldukça tartışmalı bir terim olduğunu söyleyen Hoffman (1998: 2-20) ile görüş birliği yapmak mümkündür. Genel anlamda, devlet egemenliği, belirli bir bölgede oluşması gereken yürütme ve yargı güçlerinin toplamı olarak tanımlanabilir. Devlet egemenliği kavramı, egemen devlet eşitliği, ulusal egemenliğe karşılıklı saygı, diğer devletlerin iç meselelerine karışmama gibi evrensel olarak kabul edilmiş uluslararası hukuk ilkelerinin zincirinde kilit bir unsurdur. Ancak, gerçekte, yukarıda belirtilen ilkelerin uygulanması, uluslararası hukuk hükümlerine değil devlet iradesine ve siyasi gündeme bağlıdır. Kavramların pratikte uygulanmasındaki bu farklılık, farklı egemenlik türlerinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla egemenlik konusunda yapılan farklı tanımlamalar ve çeşitli egemenlik türlerini bu noktada açıklamakta fayda vardır.

Egemenlik Türleri ve Şekilleri

Hoffman (1998: 12), gerçek egemenlik, yasal egemenlik, siyasi egemenlik ve popüler egemenlik olmak üzere dört farklı egemenlik türünden bahsetmektedir. Gerçek egemenlik, devlette mutlak bir kanun yapma gücüne sahip olan hükümdarla ilişkilidir. Yasal egemenlik, parlamento gibi üst organlarla yasalar çıkarmak ve uygulamak anlamına gelir. Siyasi egemenlik, seçmenler veya siyasi partiler gibi yasal egemenliğin arkasındaki güçle ilişkilendirilir. Popüler egemenlik, devletin vatandaşlarıyla bağlantılıdır. Protesto veya gösterilere katılım yoluyla veya seçimlerde belirleyici oy kullanımıyla ifade edilebilir. Hoffman’ın yapmış olduğu ayrımın ötesinde iki önemli egemenlik türü olan *de jure* (yasal) ve *de facto* (fili) egemenliklerden bahsetmek önemlidir. De jure egemenliği, hükümet yetkisinin kanunlar tarafından tanınması anlamına gelmektedir. De facto egemenlik, otoritenin fiili gücü kullandığı ancak yasal olarak tanınmadığı anlamına gelmektedir (Grant ve Barker, 2009: 505). Dolayısıyla egemenliğin kullanımını herhangi bir hukuki kısıtlamaya tabi olmadığını söylemek bu noktada mümkündür.

Yukarıda bahsedilen türlerin yanı sıra egemenliğin iç ve dış egemenlik olarak iki ayrımı vardır. İç egemenlik, bir devletin kendi topraklarını ve kaynaklarını kontrol etmesinin yanı sıra yasalar yapmasına ve uygulamasına izin vermektedir. Dış egemenlik, bağımsız bir politika izlemeyi, diğer devletlerle diplomatik ilişkiler kurmayı, savaş ilan etmeyi ve barışı sağlamayı mümkün kılmaktadır. Caspersen’in (2012: 103) belirttiği gibi devlet olma durumu (iç egemenlik), uluslararası tanınma (dış egemenlik) olmadan da gerçekleşebilir.

Benzer şekilde Çakmak (2014:74), “devlet olma koşulları ya da nitelikleri olarak belirleyeceğimiz özelliklerin varlığı, bir devletin bağımsızlığının diğer devletler tarafından tanınması gerektiği anlamına gelmemekte, öte taraftan bu özelliklerden bir kısmının yokluğu da diğer devletlerin onu tanımamasının önünde bir engel de teşkil etmemektedir” diye belirtmiştir.

Egemenlik konusunu detaylı olarak inceleyen Krasner (1999: 20), egemenliğin dört farklı kavramsallaştırmasını şu şekilde belirtmiştir: Vestfalyan egemenlik, uluslararası yasal egemenlik, yurt içi egemenlik ve karşılıklı bağımlı egemenlik. Vestfalyan egemenlik, devletin karar alma mekanizması kendi sınırları içinde tekele sahiptir ve başka bir devletin iç işlerine karışmaktan kaçınmalıdır şeklinde ifade edilmiştir. Uygulamada, Vestfalyan egemenlik ile uzlaşmaya varılabilir veya çeşitli müdahaleler yoluyla bu egemenlik ihlal edilebilir. Krasner’e (1999: 14) göre, uluslararası siyasete tam olarak katılabilmek için devletin “uluslararası sistemde siyasi bir varlığın statüsünü kurmak” ile ilgili uluslararası yasal egemenliğe sahip olması gerekir. Belirli topraklara sahip ve toprakları üzerinde hukuki kontrolü olan devletlerin veya yapıların tanınması uluslararası yasal egemenlik için temel kural olduğu anlamına gelmektedir. Bununla birlikte, uluslararası yasal egemenlik Vestfalyan egemenliğini bazen garanti edemez, çünkü uluslararası yasal egemenlik ne iç egemenliği ne de karşılıklı bağımlılık egemenliğini sağlamaz. Aynı zamanda herhangi bir devletin toprak bütünlüğünü de garanti etmez (Krasner, 1999: 19). İç egemenlik, devlet sınırları içerisinde yerel yönetimin nasıl bir yapısı olduğu ve etkili bir denetim kurmadaki becerisiyle ilgilidir (Krasner, 2004: 88). Ayrıca, devlet yetkililerinin, hukukun üstünlüğü, adalet ve vatandaşların haklarını koruma ve refahlarını sağlama kabiliyeti, iç egemenliğin diğer başka temel açıklamasıdır. Son olarak, karşılıklı bağımlılık egemenliği, bir devlet otoritesinin malların, kişilerin hatta fikirlerin sınırlar arasında akışını kontrol etme yeteneğiyle ilgilidir. Küreselleşme ve teknolojik gelişim sonucunda, devletler sınırlardaki hareketleri düzenleyemez hale gelmektedir. Krasner (1999: 13) “bir devlet kendi sınırlarının dışına çıkan şeyleri düzenleyemezse, sınırlarının içinde ne olduğunu kontrol edemez” diye bir iddia ortaya atmıştır. Bu durumda, devletlerin uluslararası hukuki ve Vestfalyan egemenliklerini kullanmalarına engeller olduğunu belirtmekte fayda vardır.

Şu ana kadar incelenen bazı egemenlik tanımları ve türleri dikkate alındığında, devletlerin ister istemez bütün bu egemenliklerin hepsine sahip olamadıklarını görebilirsiniz. Bazı egemenlik türleri karışık bir birleşime sahiptir ya da “karşılıklı destekleyici” olabilirler (Krasner, 2004: 88). Bu noktada somut bir örnek vermek gerekirse; tanınma sorunu yaşayan bir devlet olarak Abhazya, hem sınırını hem nüfusunu kontrol etme yeteneğine sahiptir ancak uluslararası hukuki egemenliğe veya tanınmaya sahip değildir. Dahası, Rusya’nın dış desteğinden dolayı, Abhazya’nın Vestfalyan egemenliği sınırlıdır ve bu desteğin

Abhazya'nın iç ve dış politikaları üzerinde belirli bir etkisi vardır. Bu da pratikte birçok devlet ilanının, devletleşmeden ziyade başka siyasi amaçlar için yapılabileceği anlamına gelmektedir. Abhazya ve Güney Osetya örneğinden hareketle, Çakmak (2014: 74) her iki siyasi oluşumun bağımsızlıklarını ilan etmelerini, tek taraflı bir karar olması hasebiyle uluslararası hukuka aykırı olmadığını ancak Gürcistan'ın egemenlik yetkilerini ihlal edici nitelikte olması nedeniyle uluslararası hukuka aykırılık teşkil edebileceğini iddia etmiştir. Bu kapsamda değerlendirildiğinde; Gürcistan'ın egemenlik yetkilerini ihlal ediyor olması, ne Abhazya'nın bağımsızlık ilanının önünde bir engel teşkil etmekte ve ne de diğer devletlerin bu bağımsızlık ilanını kabul etmemesi gerektiği anlamına gelmektedir.

Jackson (1990) egemenlik kavramsallaştırmasında negatif ve pozitif olarak iki farklı tanım ortaya atmıştır. Negatif egemenlik anlayışı, devletin iç meselelerine “dış müdahaleden özgürlük” olarak tanımlanabilir (Jackson, 1990: 27). Buna karşın pozitif egemenlik, devletlerin veya hükümetlerin “kendi efendileri” olma, bağımsızlıklarının avantajını kullanabilme, etkili iç ve dış politika sürdürebilme yetenekleri olarak ifade edilebilir (Jackson, 1990: 29). Pozitif ve negatif egemenlik arasındaki temel farklılık, pozitif egemenliğin teknolojik, bilimsel ve kültürel gelişmeler altında sürekli olarak değişmesi; negatif egemenliğin ise değişmeyen “mutlak bir koşul” olmasıdır. Burada vurgulanması gereken bir unsur; devletler, hem pozitif hem de negatif egemenliğe sahip olmak zorunda değildirler. Bazı devletler, diğer devletler tarafından negatif egemenliğe sahip olmaları sebebiyle egemen olarak kabul edilebilirken, aynı zamanda pozitif egemenlikten yoksun oldukları için vatandaşlara fayda sağlamakta başarısız olmaktadır. Bu bağlamda devletlerin büyüklüğü ya da gücü hiçbir zaman mesele olmamıştır. Nitekim her zaman küçük ve büyük, zayıf ve güçlü devletler olmuştur. Mesele, belirli bir devletin büyüklüğü veya askeri gücünden ziyade vatandaşlarının yaşam kalitesi veya insanların sahip oldukları kişisel özgürlüklerin miktarıdır. Jackson (1990: 30) bu konuda Danimarka ve Almanya örneğini göstermektedir. Danimarka hükümeti, çok daha küçük bir yüzölçümüne sahip olmasına ve tarihsel olarak Almanya'dan zarar görmesine rağmen halkının zorunlu ihtiyaçların büyük devletlerin çoğundan daha iyi bir şekilde sağlamaktadır.

1648'deki Vestfalya Antlaşmasından bugüne kadar, egemenlik kavramları dünya siyasetinde önemli değişimlere uğramıştır. Bağımsızlığını sömürge yönetimi oluşturan devletler altında kazanan devletler, mevcut sınırları içerisinde kutsal sayılmışlardır. Bu dönemde ulusların kendi kaderini tayin etme ilkesi devrimci bir nitelik taşımış olsa da; devlet olma durumu hiçbir tecrübesi olmayan devletlerin eline geçmiştir. Jackson (1990: 17) “bugün egemen bir devlet olunması için, dün resmi bir koloni olunması gereklidir” ifadesini kullanmıştır. Aslında,

üstün güç ile eşdeğer bir varlık olarak görülen, egemenlik kavramı bugün oldukça belirsizdir ve genellikle geleneksel anlamından farklı yorumlanmaktadır. Çeşitli egemenlik türleri ile uluslararası sistemin işleyişine göre ilkeler arasında çelişkiler bulunmaktadır. Hem Krasner (1999) hem de Jackson (1990), egemenliğin hem iç hem de dış boyutlardan oluştuğunu ileri sürmektedir. Dış zorluklar, diğer devletlerle olan ilişkilere ve uluslararası ilişkiler sisteminin kendisine bağlı olmakla birlikte, iç sorunlar devletin topluma yönelik olan yeteneği ve sorumlulukları ile bağlantılıdır. Dış egemenlik, bir devletin diğer egemen devletler tarafından tanınmasına bağlıdır.

Şu ana kadar egemenlik kavramı farklı açılardan incelendik. İlerleyen bölümlerde egemenlik ve devlet kavramlarının uluslararası ilişkilerde ve uluslararası hukuk uygulamalarında nasıl birbirine bağlandığı gösterilecektir. Egemenlik ve devlet birbirine geçmiş ve birbiri ile oldukça yoğun bir ilişki içindedir. Mutlak bir güç anlamındaki egemenlik, devletlerin ciddi zorluk yaşamalarına sebep olmaktadır. Devletler ve devlet olma durumu, varlıkları gereği egemenlik ve egemenlik için gereken temel unsurların ana kriterlerinden biridir. Egemenlik ve devlet kavramlarını birbirine bağlamak ve onların benzerlik ve farklılıklarını göstermek bu açıdan önem kazanmaktadır.

2. DEVLETLERİN ÖZELLİKLERİ VE TÜRLERİ

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından yaşanan sömürgelerden çekilme süreci, Soğuk Savaş sonrasında Sovyetler Birliği'nin yıkılması ve Yugoslavya'nın dağılması, çok sayıda yeni devletin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Son yirmi beş yıldaki bir takım siyasi gelişmeler (örneğin: Kosova'nın Sırbistan'dan ayrılması, Abhazya'nın ve Güney Osetya'nın Gürcistan'dan ayrılmaları, Güney Sudan ve Doğu Timor'un tanınmaları, v.b. gibi) göz önüne alındığında, yeni devletlerin sayısı gün geçtikçe artmaya devam etmektedir. Böylece, devlet olgusu, yalnızca uluslararası sistem için değil, aynı zamanda uluslararası hukukun değişen doğası için de belirli bir zorluk çıkarmaktadır (Crawford, 2006: 4).

Devlet ve devlet olmayı tanımlayan genel kıstasların bazı önemli uluslararası hukuk belgeleri ile ana hatları belirlenmiştir. Örneğin 1933'te kabul edilen devletlerin haklarına ve yükümlülüklerine ilişkin olarak, 1933 yılında imzalanan Montevideo Sözleşmesinin 1. maddesi, devletin uluslararası hukukun bir parçası olarak bazı niteliklere sahip olması gerektiğini belirtmektedir. Bu hususlar kısaca şu şekilde ifade edilebilir: a) daimi nüfus; b) tanımlanmış bir bölge; c) hükümet ve d) diğer devletlerle ilişkilere girme kapasitesi (Montevideo Convention, 1933). 1992 yılında, Badinter Komisyonu, 1 No'lu sözleşmenin (1) b fıkrasında; "devlet yaygın olarak, organize bir siyasi otoriteye tabi bir bölge ve bir nüfustan oluşan bir topluluk olarak tanımlanır; böyle bir devlet, egemenlikle vasıflandırılmıştır" şeklinde bir tanımlama yapmıştır (Pellet, 1992: 182; Shaw, 2014: 144). Bağcı'ya

(2003: 140) göre, uluslararası hukukta yerleşmiş tanım gereği, devlet en az üç temel öğrenin bir araya gelmesinden oluşmaktadır: i) insan topluluğu; ii) ülke; iii) kendi üstünde herhangi bir otorite olmayan bir siyasal yönetim. Bu tanımlamalardan görüldüğü üzere devlet, uluslararası hukukta benimsenen devlet olma koşulları için belirli kıstasları yerine getirerek varlığını kanıtlamak zorundadır. Ancak burada diğer devletlerle ilişkiye girme kapasitesi zorunlu bir unsur olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla egemen hükümet, belirlenmiş bir bölge (ülke) ve nüfusu etkili bir şekilde kontrol ederse bir devletin varlığından söz edilebilir (Jennings ve Watts, 1996: 121). Günümüzde bu kriter birçok uluslararası hukuk ve uluslararası ilişkiler akademisyeni ve uzmanları tarafından kabul görmektedir. Bununla birlikte, Brownlie'nin (2003: 71) hatırlattığı üzere, devlet olmak için bu nitelikler, yalnızca daha fazla gelişmenin temelidir. Ancak yukarıda belirtilen yasal belgelerin uluslararası hukukun mutlak kaynakları olmadığı ve devlet olmak için 'ideal' bir evrensel kriterin olmadığı belirtilmelidir.

Kolsto (2006), devlet olmak için gerekli olduğunu düşündüğü temel listeye bağımsızlık kriterleri eklenmesini önermektedir. Lauterpacht (2013: 26-28) yukarıda belirtilen niteliklerin yanı sıra, devletteki iç istikrarı sağlayan etkili otoritenin büyük önemini vurgulamaktadır. Brownlie (2003: 76), kalıcılık derecesi, uluslararası hukuku gözleme isteği ve dış ilişkileri yönetme egemenliği gibi bazı özellikleri de eklemektedir. Nitekim her şeyin küreselleşme adı altında hızla değiştiği bir dünyada, 20. yüzyıl uluslararası hukukunun geleneksel standartlarına uymak garip görünmektedir. Devlet olma kriterleri tanımlanırken, özellikle demokratik gelişmelerin önemi, sosyal ve yasal sistemlerde zamanında yapılan reformlar ve güvenlik güçlerinin etkinliği gibi daha fazla nitelik dikkate alınmalıdır. Listelenenlere ek olarak BM Uluslararası Hukuk Komisyonunun Altıncı Raporu, özellikle sınırlar ve azınlık hakları göz önüne alınarak uluslararası istikrara saygı, demokratik ilkelere dayalı eğitim, BM İnsan Hakları Sözleşmesinin ve temel özgürlüklerin gözetimi gibi özellikler içermektedir (Cedeno, 2003). Burada eklenmesi gereken diğer bazı hususlar da önem arz etmektedir. Bu anlamda, modern uluslararası hukukun bir parçası olarak egemenliğe sahip bütün devletler kapasitelerine, askeri veya ekonomik güçlerine bakılmaksızın yasal olarak eşittir ve devletlerin egemen eşitliği ilkesiyle birbirleriyle ilişki kurabilirler (Shaw, 2014: 155).

Bir devleti neyin oluşturduğuna ve devletin, devlet olma iddiası için sahip olması gereken özelliklere ilişkin çeşitli yorumlar, devlet olmak için evrensel ölçütlerin bugünkü uluslararası hukukta mevcut olmadığını veya evrensel ölçütleri uygulayacak kadar yeterli olmayan bir biçimde var olduğunu ortaya koymaktadır. Bu belirsizlik, uluslararası hukuku zayıflatmakta ve uluslararası ilişkilerde devletlerin siyasi çıkarlarının öne çıkmasına neden olmaktadır. Devletler, uluslararası ilişkilerin uygulanması ile kanıtlandığı üzere, kriterler sorusunu

tamamen kendi takdirine bırakmayı tercih etmektedirler. Belli bir devlet tarafından ne tür bir kriter uygulanmış olursa olsun, egemenlik ve bağımsızlığın her zaman birbirinin yerine kullanılmadığı unutulmamalıdır.

Daha önce ifade edildiği gibi, Jackson'ın pozitif ve negatif egemenlik anlayışı, egemenlik ve bağımsızlık arasındaki farkın iyi bir örneği olabilir. Mesela, bir devlet bağımsız olabilir ve yetkililer devletin toprakları üzerinde en üst düzeyde egemenlik gösterebilir, ancak bu devlet diğer devletler tarafından tanınmayabilir. Diğer taraftan, devlet yetkilileri devletin sınırları içinde kontrolü sağlayamayabilir ve halka hizmet etmede başarısız olabilirler, ancak bu devletin bağımsızlığı diğer devletler tarafından tanınmış olduğu için egemen bir devlet olarak kabul edilecektir. Krasner (2004), böyle bir durumu uluslararası ilişkilerde “örgütlü ikiyüzlülük” (*organized hypocrisy*) olarak nitelendirmiştir. Örgütlü ikiyüzlülük, yalnızca yukarıda belirtilen devlet ve devlet olma anlayışıyla değil, uluslararası ilişkilerde aktif olarak yer alan devletlerin ve diğer uluslararası hukuk öznelerinin tanınması veya tanınmamasına ilişkin sorularla da kendini göstermektedir. Bu nedenle, tanınma ve tanınmama durumları temel alınarak, bu makalede, uluslararası hukuk bağlamında devletlerin pozisyonları ve uluslararası ilişkiler içindeki tanınma uygulamaları üzerine odaklanılacaktır.

3. ULUSLARARASI HUKUKTA DEVLETLERİN TANINMASI

Devletlerin uluslararası hukukta tanınma konusuna karşı sahip oldukları dayanılmaz istekleri, sıklıkla uluslararası ilişkiler üzerinde büyük bir etkiye sahip olmuştur. Uluslararası hukukta tanınma konusu çoğunlukla yeni devletlere ya da son dönemde bağımsızlık iddiasında bulunan devletlere uygulanmaktadır. Uluslararası hukukta tanıma (*recognition*) genel olarak şu şekilde ifade edilir: “Tanıma, belirli gerçek durumları kabul etme ve onlara yasal önem verme yöntemidir” (Shaw, 2014: 150; Jennings ve Watts, 1996: 127). Başka bir deyişle, gerçek bir durumun tanınması, (tek taraflı bir hukuki eylem olarak) ona uluslararası hukuki bir nitelik kazandırır ve verilen durumun uluslararası hukuki bir olguya dönüştürülmesine katkıda bulunur (ayrıca bkz. Bağcı, 2003; Çakmak, 2014).

Genel olarak, uluslararası tanınma ‘dar ve geniş’ anlamda yorumlanabilir. Dar anlamda, tanıma devletin tek taraflı bir hareketi olarak görülmekte ve bu da yeni bir uluslararası hukuk konusunun ortaya çıkışını belirlemektedir. Daha geniş anlamıyla devletlerin tanınması, hukuki açıdan önemli bir olgu veya durumun varlığını teyit eden bir eylem olarak anlaşılmalıdır. Her iki durumda da, tanınma, hem resmi hem de gayri resmî veya hem kalıcı hem de geçici olabilecek uluslararası hukukun yeni bir konusuyla belirli ilişkiler kurmayı sağlamaktadır.

Uluslararası hukukta tanınma ile bağlantılı olarak, BM üyesi olan ve tüm devletler tarafından tanınan; BM üyesi olmakla birlikte bazı üyeler tarafından tanınmayan (İsrail); BM'nin bir üyesi olan fakat daha sonra başka bir devletle adı değiştirilen (Çin Cumhuriyeti veya Tayvan); kilit güçler ve BM üye ülkelerinin birçoğu tarafından tanınan (Kosova Cumhuriyeti); bir veya birkaç BM üyesi devlet tarafından tanınan (Abhazya Cumhuriyeti, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti); herhangi bir devlet tarafından tanınmayan (Somaliland, Transdinyester) gibi bazı farklı örneklere dikkat çekmiştir (Owtram, 2011: 129; Jennings ve Watts, 1996: 177).

Tanınma konusu uluslararası hukukun önüne çıkan en önemli konulardan bir tanesi olmaya devam etmektedir. Her devletin farklı tarihsel ya da toplumsal süreçleri olması devletlerin yaşamış olduğu deneyimlerini farklılaştırmakta ve bu durum kuşkusuz tanınmanın da özelliğini etkilemektedir. Uzun süredir yasal geleneklere sahip olan devletler, tanınma konusunda ciddi sorunlarla karşılaşmazlar. Tarihte yeni bir devletin uluslararası tanınmasının ilk örneği, geleneksel olarak, 1648'de iki ülke arasında imzalanan sözleşmede kaydedilen egemen ve bağımsız bir devlet olarak Hollanda'nın İspanya tarafından tanınması olarak kabul edilir. Hollanda'nın 1581'de Bağımsızlık Bildirgesi'ni kabul etmesinden yarım yüzyılı aşkın bir süre sonra tanınmanın yapılmış olması dikkate değerdir.

Yukarıda belirtildiği gibi, devletlerin tanınması uluslararası hukuki tanınmanın en yaygın çeşididir. Uluslararası alanda yeni bir devlet ortaya çıktığında, eşzamanlı olarak uluslararası topluluk arasında o devletin tanınması (ya da tanınmaması) durumunu da beraberinde getirmiştir. Yeni devletlerin ortaya çıkması için farklı yollar bulunmaktadır (Crawford, 2006). Bazı durumlarda, yeni devletler, bir insan topluluğunun (ya da bir ulusun) kendi kaderini tayin (self-determination) hakkının gerçekleştirilmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Diğer durumlarda, farklı küçük devletler ortak bir devlet ortaya çıkardığında, daha büyük bir devlet, iki veya daha fazla küçük devlete ayrıldığında, bir bölgenin bir kısmı var olan egemen devletten ayrıldığında ortaya çıkmaktadır. Uluslararası toplum ve BM dâhil olmak üzere diğer devletler, belirli bir devlet ya da devletlerin ortaya çıkmasını yasal ya da yasadışı olarak düşünebilir ve bu nedenle tanınmayı kabul edebilirler ya da etmeyebilirler.

Uluslararası hukuk doktrini, yeni kurulan devletlerin tanınması konusunda bir dizi yaklaşım geliştirmiştir. Uluslararası hukukta devlet kurma ve tanıma konusunda, uluslararası içtihatlar ve birçok yazar, bir devletin tanınması işlemini kurucu (*constitutive*) değil, açıklayıcı (*declaratory*) işlem olarak değerlendirmektedir (Bağcı, 2003: 337). Teorik olarak her yeni devlet uluslararası topluluğun üyesi olduğunu ve aslında hukuki tanınmanın ancak bu gerçeğin bir kanıtı olduğunu

savunmaktadır (Jennings ve Watts, 1996: 129). Bununla birlikte, uygulamada her yeni devletin diğer devletlerle resmi ilişkilere girmesine izin vermek için tanınmanın hâlâ gerekli olduğu inkâr edilmemektedir. Kurucu görüşe göre, devletin basit bir şekilde yaratılması, o devletin uluslararası bir hukuk konusu olarak ortaya çıkmasına eşdeğer değildir. Kurucu görüş devletin uluslararası tüzel kişiliklerini, mevcut devletlerce tanınmasına doğrudan bağımlı kılmaktadır. Eğer bir tanıma yok ise, yeni devletin varlığı ve diğer devletlerle olan işbirliği, ciddi güçlüklerle karşı karşıya kalmaktadır. Henüz tanınmayan ya da az tanınan devletlerin örnekleri (Abhazya, Tayvan, KKTC, Transdinyester, v.d.), politik belirsizliğin tüm unsurlarını en iyi şekilde gösterebilir. Kurucu görüşün destekçilerinin devletleri bağlayıcı bir uluslararası tanımadan yana olmasının sebebi budur.

Aslında, gerçek uygulamalar hiçbir devletin salt kurucu ya da açıklayıcı görüşe bağlı olmadığını göstermektedir. Shaw (2014: 323), ikisinin de bugünkü uluslararası ilişkilerin gerçeklerine karşılık gelmediğini düşünmektedir. Uluslararası hukukçuların çoğuna göre kurucu görüş, yeni devletin klasik biçiminde tanınması, o devletin BM'ye kabul edilmesiyle büyük ölçüde eşleştiğini düşünmektedir. Ancak burada belirtilmesi gereken bir husus BM'in hiçbir devleti tanıma hakkı bulunmadığıdır. Bu gerçeğe rağmen, "uluslar kulübü" ya da "altın standart"³ arasında güvenli bir yer elde etmek için BM'ye kabul edilmek büyük önem taşımaktadır (Owtram, 2011: 130).

Kurucu ve Açıklayıcı görüş, kavramsal yapılarda yerini ve rolünü bulurken, Bağcı (2003: 338) devletlerin tanınmasına yönelik olarak uygulamada iki farklı nitelikli tanıma biçimine yer vermektedir: i) de jure (yasal), de facto (fili). De jure tanıma bir devleti tam olarak tanınmanın sağladığı bütün hukuksal etkileri ile tanımayı belirtmektedir. Uygulamada, de jure tanımayı sağlamak için belirli yollar vardır ancak tanıma sağlayan ve tanınan taraflarla diplomatik ilişkiler ve diğer bağları kurma isteği yazılı bir belge ile ifade edilir. Buna karşılık, de facto tanıma geçici ve sınırlı nitelikli bir tanımayı belirtmektedir. De facto (fili) tanıma farklı bir tanım biçimidir. Bir şekilde tamamlanmamış ve belirsizlik ifadesine benzeyen de facto tanınmanın devlet veya hükümete uzun vadede uygulanabilirliği ya da dayanıklılığı sebebiyle mi verildiği belirsizdir.

De facto tanımada dikkat edilmesi gereken en önemli husus: "tanıyan devletin tanınan devletin bağımsızlığı, ülke üzerindeki otoritesi ve ülkedeki istikrara ilişkin olarak kuşkuları bulunduğu ve bu nedenle tam bir tanımaya gitmediğini göstermektedir" (Bağcı, 2003: 338). De facto tanıma, ticaret ve konsolosluk ilişkilerinin kurulmasına neden olabilir ancak genellikle diplomatik ilişkiler düzeyine ulaşmaz. Gerçek uluslararası politika parametreleri ile

³ Burada ifade edilmek istenen, BM tarafından bir devletin kabul edilmesinin esasında bir altın standardı teşkil edeceğine yönelik bir algılayışın olduğu kanaatidir.

değerlendirildiğinde de facto tanıma içinde yer alan ad hoc (geçici) tanımayı ayrı değerlendirmek gerekmektedir. Nitekim ad hoc (geçici) tanıma diğer tanıma biçimlerinden ayırt edilmelidir. Ad hoc tanıma, hükümet ve sivil toplum düzeyinde, gerektiğinde, devletlerarasında düzenli veya ara sıra yapılan temaslar şeklinde gerçekleştirilmektedir.

Uluslararası toplum belirli bir devletin fiili varlığını tanımaya bile, bu devlet hala uluslararası ilişkilerin bir öznesidir. Daha önce belirtildiği üzere, devlet olma iddiası tek taraflı bir eylemdir. Buna karşın, devlet ilanı ile otomatik olarak uluslararası hukukta tüzel kişi olunmaz ve bu nedenle uluslararası alanda tanınmadan faydalanamaz. Diğer bir ifade ile, “devlet olarak ilan edilmiş olma, diğer devletlere devletlik iddiasının tanınması gerektiği anlamına gelmediği gibi, bir devletin devlet olarak başarısı, bu iddiasını sürdürmesine, yani gerçek kişiye benzetecek olursak, hayatta kalabilmesine bağlıdır” (Çakmak, 2014: 74). Bu durumun, “bekle ve gör” tutumundan (Shaw, 2014: 332) değişen gerçeklik kabulüne doğru değişmesi ve bunu takiben uluslararası toplum tarafından resmîyet kazanması için yeni devletin zaman ve çaba harcaması gerekmektedir. Dolayısıyla, de facto tanıma genel olarak de jure tanımanın bir ön adımı gibi düşünülmektedir.

Bir devletin de facto veya de jure olarak kalması dış egemenlik miktarına da bağlıdır. İki arasında fark, taraflar için sorumlulukların ve sonuçların büyüklüğündedir. Birleşik Karalık’ın Sovyetler Birliği’ni tanıması bunun pratikte nasıl çalıştığına iyi bir örnek olabilir. İlk olarak İngiltere, 1921’de Sovyetler Birliği’ni de facto olarak tanıdı. Üç yıl sonra 1924’te de jure olarak tanınması için devlet onayı verildi (Shaw, 2014: 333). Ancak belirtmekte fayda olan bir husus; bu ve bunun gibi tanıma biçimlerinin kullanılmasının nedenlerini belirleyen kesin düzenlemeler veya normların olmadığıdır.

Bununla birlikte, devlet tanıma kriterleri konusu özel bir ilgi alanına girmektedir. Devletlerin tanıma prosedürünü açıklayan ve düzenleyen uluslararası hukuki bir belgenin yokluğunda, bu konuda fikir birliğine varıldığı ileri sürmek şimdilik güçtür. Uygulamada, gerekliliklerin siyasi değerlendirmelere ve karşılıklı ilişkilerinde tanıyan ve tanınan taraflar için yasal sonuçlara dayandığını göstermektedir. Sovyetler Birliği ve Yugoslavya’nın çökmesinden sonra birçok yeni egemen devlet resmî olarak tanıdı. Bu devletlerin tanınması, Aralık 1991’de AB bakanları tarafından kabul edilen ve “Doğu Avrupa ve Eski Sovyetler Birliği’nde yeni devletlerin tanınması için rehber” (Grant ve Barker, 2009: 504) başlıklı özel bir belgeyi temel alıyordu. Yeni devletlerin tanınması için kriterler bu belgede formüle edilmiştir. BM Sözleşmesi’nin hükümleri ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (günümüzde Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı/AGİT) 1975 Nihai Senedi ve 1990 Paris Antlaşması’nda yer alan

demokrasi ve insan hakları yükümlülüklerine uyumluluk; AGİT çerçevesindeki yükümlülükler uygun olarak etnik ve ulusal azınlıkların haklarına saygı gösterme; sadece karşılıklı rıza ile barışçı yollarla değiştirilebilen devlet sınırlarının dokunulmazlığının sağlanması; tüm taahhütlerini silahsızlanma ve nükleer silahların yayılmasını önleme alanında tasarruf etmek; birbirini takip eden veya diğer bölgesel anlaşmazlıklar ile ilgili tüm anlaşmazlıkların çözülmesinde yalnızca barışçıl yöntemlere bağlılık, bahsi geçen belgede belirtilen kriterleri göstermektedir.

Uluslararası hukukta, yeni hükümetlerin tanınması sorunu, anayasaya aykırı eylemler ciddi sistem değişikliklerine yol açtığında ortaya çıkabilir. Örneğin, Birliğin çöküşünden sonra eski Sovyetler Birliği ülkelerinin BM'ye kabul edilmesi, Gürcistan, Ermenistan ve Moldova'daki iç istikrarsızlıklar ve çatışmalar akılda tutularak ön tanıma bağlamında da değerlendirilebilir.

Uygulamada, yukarıda belirtilen tüm tanıma türleri arasında net bir ayırım yapmak oldukça zordur. Bu ayırımın çoğunlukla somut siyasi konjonktür, tanıyan devlet yaklaşımı ve diğer koşullar tarafından belirlendiği söylenebilir. Günümüzde, Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi, tanıma (ya da tanınmama), belirli bir politik çıkar alanına ait olmaya bağlıdır. Tüm bunlara rağmen, ilginçtir ki; tanıma devletlere tanımamadan daha fazla avantaj sağlar. Aşağıdaki bölümde bu konu daha detaylı olarak tartışılmaktadır.

Devlet Olarak Tanınmanın Faydaları

Henüz uluslararası ilişkilerin bir öznesi olmayan ancak uluslararası devletler kulübüne katılmak isteyen her kurum için, tanıma ulaşılması gereken en büyük istektir. Peki, tanınmanın faydaları nelerdir? İlk olarak, tanıma, devletlere Uluslararası Para Fonu (IMF) veya Dünya Bankası gibi kurumlarca verilen çeşitli kalkınma yardımlarına ulaşma imkânı verir (Mihalkanin, 2004: 157). Onlara turizm pazarına ulaşma, altyapıyı güçlendirme, yabancı yatırımları çekme ve bölgesel işbirliğinden yararlanma fırsatları sunar (Bahçeli vd., 2004: 29). İkincisi, diğer devletlerle hukuki eşitliği sağlar ve uluslararası mahkemelerde ve çeşitli uluslararası örgütlerde statüsünü güvence altına alır. Bunun doğrudan bir sonucu olarak uluslararası sözleşmeler ve antlaşmalar yapma hakkı verir. Üçüncüsü, uluslararası tanıma dış müdahaleyi engeller ve yeni devlete diğer devletlerle diplomatik ilişki geliştirme şansı tanır (Krasner, 1999: 17). Bu nedenle, tanıma, uluslararası sistemin sunabileceği tüm avantajlardan (Jennings ve Watts, 1996: 133) ortaya yeni çıkan bir devletin etkin bir şekilde yararlanmaya başlamasının işaretidir.

Bazı uluslararası hukukçulara göre (Brownlie, 2003; Lauterpacht, 2013; Jennings ve Watts, 1996) tanıma bir devlete uluslararası tüzel kişiliğe sahip olma

unvanını kazandırmakla kalmaz, devletin hukuki kişiliğini de teyit eder. Daha önce de rastgele bir eylem veya siyasi imtiyaz olmadığı belirtilen tanıma, uluslararası ilişkiler sistemine yeni bir devletin girmesine katkıda bulunur. Hakların tesis edilmesinin yanı sıra, tanınma, devlet sorumluluklarının ve yükümlülüklerinin yerine getirilmesini de gerektirir.

Yeni devlet, çoğunlukla ebeveyn devletten askeri mücadele sonucu ve barış içinde ayrılma vesilesiyle kendisini kurmaya çalışırken tanınma özellikle önemlidir. Ebeveyn devlet (örneğin Gürcistan), de facto (fiili) devletin (örneğin Abhazya) kaçmaya çalıştığı uluslararası alanda tanınmış bir devlettir (Blakkisrud ve Kolsto, 2012: 282). Bu konuda, Abhazya tanınma arayışı içerisindeyken, Gürcistan ebeveyn devlet olarak uluslararası toplum tarafından tanınan bir devlet konumundadır. Yeni bir devletin tanınıp tanınmadığı sorusu ile tuzağa düşmekten kaçınmak için, bu devletin gerçekten uluslararası toplumun istikrarlı ve güvenilir bir üyesi olduğunu kanıtlaması veya yalnızca bu yönde çaba gösteriyor olduğunun açıklığa kavuşturulması gerekir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken bir konu; yeni ortaya çıkan devletin tanınmaya hazır olduğunun net bir şekilde söylenebileceği kesin zamana karar vermenin imkânsız olduğudur. Ebeveyn devletin tanınması, yeni devletin bağımsızlığının kabul edildiğinin ve diğer ülkelerin de tanınmayı ertelemesine hiçbir sebep bulunmadığının kesin kanıtıdır (Jennings ve Watts, 1996: 145).

Kosova vakasında, ABD, İngiltere, Fransa, Almanya ve Türkiye gibi dünyanın önde gelen ülkeleri de dâhil olmak üzere yüzü aşkın ülke Kosova'nın bağımsızlığını hemen desteklemiştir; buna karşılık, Abhazya sadece Rusya, Venezuela, Nikaragua ve bazı pasifik adaları gibi birkaç ülke tarafından tanınmıştır. Uluslararası hukuktaki bariz belirsizlikler uluslararası ilişkilere yansımakta ve yeni devletlerin ortaya çıkması için uygun koşullar yaratmaktadır. Tanınmayı sağlamak için ayrıcalıklı olan özel uluslararası bir kurum ve tanıma kriterlerini içeren evrensel olarak kabul edilmiş bir belgenin yokluğunda; kavram, yorumlama ve fiili tanıma hareketi sadece belli devletlerin çıkarları ve politikalarına bağlı olacaktır. Kısaca burada uluslararası sistemdeki güç politikasının çoğu zaman uluslararası hukukun önüne geçtiği iddiasında bulunmak, abartılı bir iddia değildir.

Tanınmayan Ülkelerin Kavramsallaştırması

Alternatif dünya siyasi haritaları, devletten haklarını talep eden siyasi oluşumların sayısının son yirmi yılda arttığını göstermektedir. Bugün, tartışılan siyasi statüye sahip yaklaşık on bu oluşumlar, dünya haritasında yer almaktadır⁴.

⁴ Uluslararası ilişkilerde ciddi bir tanım ve tartışma konusu olan tanınma sorunu yaşayan ülkelere ilişkin net bir açıklama olmadığı için siyasi oluşum terimi kullanılmıştır (Bkz Çakmak, 2014: 71-

Bu tarz siyasi oluşumlar mevcut sisteme ciddi olarak meydan okumaktadırlar çünkü büyük oranda yasal çerçeve dışında varlıklarını sürdürmektedirler (Berg ve Toomla, 2009: 27). Bu oluşumların bazıları belirli bir uluslararası tanınma düzeyine sahipken bazıları hiç tanınmamıştır. Bu siyasi oluşumlarda faaliyet gösteren politikacılar kendi coğrafi sınırları içerisinde referandum düzenlemekte, bağımsızlıklarını ilan etmekte ve dış politika yapma gayreti içine girmektedirler.

1980'li yılların sonu ve 1990'lı yılların başındaki gelişmelerin ardından tanınmayan devletler konusu akademik çevrenin dikkatini çekmiştir. Günümüzde tanınmayan devletler hala, uluslararası sistemin alışılmadık ve tartışmalı bir konusu olarak görülmektedirler (Harvey ve Stansfield, 2011; Caspersen ve Stansfield, 2011). Akademisyenler ve uzmanlar, bu siyasi oluşumlar için yeni terimler bulmaya, uluslararası sistemdeki yerlerini tartışmaya veya bu oluşumları uluslararası hukukta farklı kategorilere koymaya devam etmektedirler. Bununla birlikte, klasik çerçeveye uymayan bu devlet benzeri varlıklar ya da oluşumlar, uluslararası sistemde büyük bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Sonuç olarak, modern uluslararası hukuk ve uluslararası ilişkiler çerçevesinde bu gibi devletler için doğru bir kavramsal tanım bulmak oldukça zordur.

Literatürde kullanılan terimler, “devlet benzeri/sözde devlet” (*quasi state*) (Kolsto, 2006), “tanınmayan devletler” (*unrecognized states*) (Caspersen, 2012), “tartışmalı devletler” (*contested states*) (Geldenhuis, 2009), “devletler içindeki devletler” (*states within states*) (Kingston ve Spears 2004), “sahte devletler” (*pseudo-states*) (Kolossoff ve O’Loughlin, 1999), “de facto devletler” (*de facto states*) (Pegg, 1998), “kısmen tanınan devletler” (*partially recognized states*) (Markedonov, (2012) “ayrılıkçı devletler” (*separatist states*) (Lynch, 2004) olarak belirtilebilir. Bu kavramların çoğu, bu oluşumların ya da varlıkların siyasi statüsünü tanımlamak için birbirinin yerine kullanılabilir. Ancak yapılan farklı tanımlamaların arasında Scott Pegg (1998) tarafından Eritre, Somaliland, KKTC, Tayvan, Çeçenya, Sırp Cumhuriyeti, Krayina Sırp Cumhuriyeti ve Tamil İlam’ın kapsamlı analizinde kullanılan “de facto devlet” tanımlaması yaygın bir kullanım olarak karşımıza çıkmıştır. Pegg’e (1998: 1) göre:

“De facto devlet, bir dereceye kadar doğal yeteneği sayesinde iktidara yükselen, halk desteğini alan örgütlü bir siyasi liderliğin var olduğu yerde bulunur. Etkili bir kontrolün belirli bir süre boyunca sürdürüleceği belli bir bölgedeki belirli bir nüfusa devlet hizmetleri sunmak için yeterli kapasiteye ulaşmıştır. De facto devlet, kendisini diğer devletlerle ilişkiye girebilecek durumda görür. Tam anayasal bağımsızlığı ve egemen bir devlet olarak uluslararası alanda tanınmayı talep eder. Eğer sürekli tanınmayı

82). Hali hazırda tartışmalı bulunan bazı siyasi oluşumlara örnek olarak Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Tayvan, Transdinyester, Abhazya, Güney Osetya, Dağlık Karabağ, Somaliland, Filistin, Krayina Sırp Cumhuriyeti gösterilebilir.

başaramaz ise uluslararası toplumun gözünde gayrimeşru olarak kalır”.

Bu yüzden Pegg, de facto devletin, uluslararası tanınırlığın dışında devlet için gereken her şeye sahip bir varlık olduğuna inanmaktadır. Diğer taraftan Caspersen (2012: 11), Pegg’in de facto devlet anlayışıyla benzer şekilde, tanınmayan devletler ve de facto devletler terimini kullanır ve tanınmayan devletlerin beş noktadan oluşan bir tanımını sunar. İlk etapta, tanınmayan varlığın fiilen bağımsız olması ve kendi topraklarından en az üçte ikisini kontrol edebilmesi gerekmektedir. İkinci olarak, devletin kurulması, demokratikleşmesi ve hükümetin meşrulaştırılması süreçleri ile devam edilir. Üçüncüsü, bağımsızlık referandumu, bağımsızlık ilanı ya da bağımsızlık isteklerini açıkça ortaya koyan eylemler olmalıdır. Dördüncü nokta, tanınmanın kendisidir. Tanınma, hami devletten (*patron state*) alınabilirken diğerlerinin tanınması veya tanınmaması önemli değildir. Hami devlet, de facto devlete güvenlik garantileri, siyasi ve ekonomik destek sağlar (Kolsto ve Blackkistrud, 2012: 282). Hami devlet konusunda bir örnek vermek gerekirse Rusya’nın Abhazya üzerindeki konumu ya da Türkiye’nin KKTC üzerindeki konumu örnek olarak gösterilebilir. Caspersen (2012: 24), muhtemelen tanınmayan devletlerdeki iç dinamiklerin önemini göstermeye çalışan az sayıdaki akademisyenden bir tanesi olarak şu şekilde bir iddiada bulunmuştur: de facto devletlerin iç ve dış politikalarında yaşanan gelişmeler, büyük ölçüde uluslararası sistemin normlarına ve uygulamalarına yönelik yaklaşımı etkilemektedir.

Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla beraber Doğu Avrupa ve Orta Asya’da yeni devletlerin ortaya çıkışı ve bunların izledikleri süreç birçok akademisyenin ilgisini çekmiş ve bu yazarlar literatüre farklı yaklaşımlar getirmiştir. Bu yazarlara örnek olarak Lynch (2001), bahsi geçen siyasi oluşumlar için ayrılıkçı ve de facto devlet terimlerini beraber kullanmıştır. Lynch (2001: 32), tanınmayan devletlerin ortaya çıkışının ana sorunlarını araştırdıktan sonra, de facto devletlerin tanınmamasının ve statükonun korunmasının, bu devletlerin kendi büyük bağımsızlık arzularını durdurmayacağına dikkat çekmiştir. Dahası, Lynch (2001: 1-2), tanınmayan tüm devletlerin içinde yaşadığı yasal belirsizlikler yüzünden derin iç sorunlarla ve dış tehditlerle karşı karşıya olduğu konusunda uyarıda bulunmuştur. Lynch, Pegg’in tanımına katılmış ancak Sovyet sonrası de facto devletlerin (Abhazya gibi yeni fiili devletler) Montevideo Sözleşmesinin üç kriterini (1) daimi nüfus; 2) tanımlanmış bir bölge; 3) hükümet) yerine getirmelerine rağmen, bu devletlerin bazı niteliklerinin onları uluslararası camiada meşru kılamayacağına dikkat çekmiştir (Lynch, 2001: 4). Lynch ayrıca, de facto devletlerin hem iç hem de dış egemenliğe sahip olduklarını iddia ederek; egemenlik kavramı arasında ayırım yapmış fakat tanınmış olmadıklarından

yalnızca bir tanesine (yani iç egemenliğe) sahip olabildiklerini ifade etmiştir. Bu bağlamda Lynch, tanınmanın iç ve dış egemenlik için anahtar fark olduğunu ima etmiştir.

King (2001: 550), de facto devletleri, “bilgilendirici kara delikler” (*informational black holes*) olarak adlandırmaktadır. King’e (2001: 525) göre, “bağımsız devlet benzeri varlıklar olarak adlandırılan bu devletler, Sovyetler Birliği coğrafyasında birbirini takip eden savaşlarının bir sonucu olarak Dağlık Karabağ, Transdinyester, Abhazya ve Güney Osetya’da ortaya çıktıklarını belirtmiş ve bu devletleri, savaş yaparak devlet kurmaya örnek olarak göstermiştir”. Bu vakalar özellikle ilginçtir çünkü hepsinde yerel ayrılıkçılar ebeveyn devletlerinin ordularını savaşlarda yenmişler ve bazı kültürel meşruiyet, dış destek ve uluslararası arabulucuların yardımı olmaksızın kendilerini nispeten başarıyla yönetme yeteneği kazanmışlardır (King, 2001: 526-529).

Florea (2014: 791) de facto devletleri, “belirli bir bölgede şiddetin kullanımı konusunda tekele sahip olan ancak evrensel olarak tanınmayan ayrılıkçı yapılar” olarak görmektedir. Florea, de facto devletlerin tanımlanmasında Pegg ile sadece birkaç farklılık ile hemen hemen aynı kriterleri kullanmıştır. Florea, de facto devletlerin fiili varlığının mevcut siyasi düzenin yanı sıra egemen devlet durumunun klasik anlayışına meydan okuduğuna inanmaktadır. Ayrıca de facto devletlerin devlet olmayan birimler olarak ele alınmasını önermiştir.

Tanınmayan devletlerin çelişkili devlet olması durumunun altını çizmek için Geldenhuys (2009: 26-27) tartışmalı devletler terimini öne sürmüştür. Bu tanım kapsamında değerlendirilebilmeleri için en az üç yıl bağımsız devletler halinde var olmaları gerekmektedir. “İçlerinde olanlar tarafından uzaklaştırılmış bazı istekli küçük devletler grubu, kendilerini uluslararası toplumun kenar boşluklarında bir alacakaranlık varlığına mahkûm ettiler”, diye belirten Geldenhuys (2009:7), tartışmalı devletlerin ebeveyn devletleri ve daha geniş uluslararası toplum içinde karşılaştıkları zorluklar ve “tanınma eksikliği” konusunda nasıl “hissettiklerini” gösteren mükemmel bir tanım yapmıştır. Geldenhuys (2009), Caspersen (2012) ve Lynch (2004) gibi bu tartışmalı devletlerin tanınmayan statüsünün geçici olduğunu ve BM üyeliliğinin bu ülkeler için nihai olarak tanınmaları anlamına geldiğine inanmaktadır. Voller (2012), Geldenhuys’un de facto devlet teriminin kullanılması hususunda tereddüt ettiğini yazmıştır çünkü o terimin kullanılmasının de jure (hukuki) tanınmanın yokluğunu ima ettiği için “sorunlu” olduğuna inanmıştır. Gerçekte Kosova, Tayvan, Abhazya, Güney Osetya ve KKTC’nin de bulunduğu bazı devletler belli derecelerde tanınmışlardır (Voller, 2012: 11).

Tanınmayan devletlerle ilgili alan yazınına biraz araştırdıktan sonra, terminoloji konusunda birçok kişinin kafasının kolayca karışabileceğini ifade

etmek mümkündür. Muhtemelen bu tür karışıklıkların en canlı örneği, Jackson'un (1990), "quasi-devletler insan haklarını koruyamaz, toplumsal hizmet sunamaz ve nüfuslarına ekonomik refah sağlayamaz" iddiasında kendisini göstermiştir. Üstelik bu devletlerin, hayatta kalabilmek için sürekli bir dış insani yardıma ya da maddi desteğe ihtiyacı vardır. Bu bağlamda, Jackson, "bir zamanlar egemenliklerini sömürgeci yönetimlerden elde eden" quasi-devletlere yönelik olarak olumsuz egemenlik haklarını tanımayan uluslararası hukuku sorumlu tutmaktadır. Kolsto, Jackson'ın aksine, tanınmayan ya da de facto devletler için quasi-devlet teriminin kullanılmasını önermektedir. Quasi-devletleri tanımlarken Kolsto (2006) üç özellik belirtmektedir:

- Uluslararası hukuki tanınma için uğraşılmış ancak halen tanınmamış olmalı;
- egemenlik iddia ettiği topraklarda kontrol sahibi olmalı;
- en az iki yıldır bu tanımama düzeyinde kalmalıdır.

Kolsto, analizlerinde, Transdinyester, Dağlık Karabağ, Abhazya, Doğu Osetya, Kuzey Kıbrıs, Somaliland, Tamil İlam ve Eritre'yi (tanınmadan önce), Biafra ve Katanga'yı (ikisini de 1960'lı yıllarda), Sırp Cumhuriyeti ve Krayina Sırp Cumhuriyeti (sırasıyla ikisi de 1990'larda), Batı Sahra, Kosova, Irak Kürdistan Devleti ve Tayvan'ı da ekleyerek quasi-devletler olarak sınıflandırmıştır.

Bazı akademisyenlerin (örneğin Kolsto, 2006; Turovsky, 1999; Popov 2011), quasi-devletler hakkındaki bakış açıları değerlendirildiğinde, parçalanma eğilimlerinin nedeninin, var olan devletlerden yasal olarak ayrılmayı amaçlayan fakat bu zamana kadar sadece fiziki şekilde ayrılmayı başarabilmiş quasi-devletlerin ortaya çıkması olduğu sonucuna varılabilir. Kolsto (2006), herhangi bir tanınma kazanmamış quasi-devletin tanınmaya başlanması halinde bile normal bir devlet olamayacağını, daha çok Jackson'ın bahsettiği anlamda bir quasi-devlet formatına dönüşeceğini öngörmüştür. Kolsto'ya göre quasi-devlet terimi, "başarısız devletler" (*failed states*) terimiyle değiştirilmelidir.

Diğer taraftan belirtilmesi gereken önemli bir konu; quasi-devlet ve başarısız devlet terimleri arasında önemli bir fark olduğudur. Bölgelerinde etkili kontrol yürütemeyen, vatandaşlarına karşı yasal ve sosyal sorumlulukları yerine getiremeyen devletler quasi-devlet olarak adlandırılmıştır. Güvenlik, düzen ve barış gibi minimum düzeydeki iç gereklilikleri sağlayamayan devletler ise başarısız devlet (*failed state*) olarak etiketlenmişlerdir (Potter, 2004).

De facto devletlerin diğer popüler kavramsal yaklaşımları arasında Kolossov ve O'Loughlin (1999) tarafından ortaya atılmış "sahte devlet" (*pseudo-state*) adında sıklıkla kullanılan bir terim vardır. Kolossov ve O'Loughlin (1999) sahte devletleri, kurumsallaşmış ve kurumsallaşmamış sahte devletler olarak iki kategori şeklinde sınıflandırmıştır. Kurumsallaşmış sahte devletler tanınma dışında bütün gerekli niteliklere sahip olanlardır. Bu devletlere örnek olarak Transdinyester Moldova

Cumhuriyeti, Çeçenistan, Abhazya, Dağlık Karabağ, Kosova, Somaliland ve KKTC gösterilmiştir. Onların iddia ettiklerine göre bu devletler daha çok imparatorluk ve medeniyetlerin çarpıştığı bölgelerde yer almaktadırlar. Yazarlar, bu açıdan tarihte Rus ve Osmanlı İmparatorluğu arasında kurulmuş olan Transdinyester örneğini incelemişlerdir (Kolossov ve O'Loughlin, 1999: 6-7).

Kingston ve Spears (2004) yaptıkları kapsamlı çalışmalarında bir diğer terim olan “devlet içinde devlet”i (*state-within-state*) kullanmışlardır. Kingston ve Spears'ın (2004: 40) başlıca farkı, diğer bazı yazarlardaki gibi, devletler içindeki devletlerin bir dereceye kadar etkin ancak uluslararası toplum tarafından tanınmamaları olduğunu ifade etmesidir.

Bazı akademisyenler, de facto devletleri, çağdaş dünya siyasetinde önemli bir aktör olan “devlet dışı aktörler” (*non-state actors*) veya “devlet dışı siyasi oluşumlar” (*non-state political entities*) olarak kavramlaştırmaktadır. Özpek (2010: 37) de facto devletleri, “etkili ve meşru bir iç emir verebilme yeteneği olan, devlet olma işlevlerini yerine getiren ve dış ilişkileri için gündem belirleyebilen ve belirli bir bölgedeki siyasi otorite” şeklinde tanımlar. Bununla birlikte, de facto devletlerin devlet dışı aktörler olarak sınıflandırılmasının, onların ‘devletliliğinin’ inkârı anlamına geldiği için uygunsuz olduğu düşünülebilir. Devlet dışı aktörler kategorisine giren hükümetler arası ve hükümet dışı aktörlerin aksine, de facto devletlerin tanınmış ve BM üyesi olan birçok devletle daha fazla ortak noktası vardır.

Son olarak Markedonov (2012: 43-44), “kısmen tanınmış devletler” (*partially recognized states*) terimini BM üyesi olmayan veya BM üye ülkelerinin çoğunluğu tarafından tanınmayan ama yine de uluslararası alanda da kabul görmüş devletler için kullanmıştır. Bu devletler uluslararası meşruiyet için, yıllardır iç istikrarı korumaya ve “tartışmalı devlet olma durumunu” aşmaya çalışmaktadırlar. Şu ana kadar devlet olarak tanımlanmayan bazı siyasi oluşumlar ve varlıklara ilişkin en uygun tanımlamayı seçmek amacıyla çeşitli kavramsal tanımlar ve farklı alternatif yaklaşımlar sunulmuştur. Yukarıda bahsedilen varlıklarla bağlantı kurmak için *sınırlı tanınan devlet* (*state with limited recognition*) terimini kullanmak daha doğru olacaktır. Bu kategorinin sadece tartışmalı statüdeki varlıklar olarak kabul edilen devletleri değil aynı zamanda devlet statüsüne karşı çıkılmayan ancak tüm uluslararası topluluk tarafından tanınmayan BM üyelerini de içerdiğini belirtmek gerekmektedir. Örneğin, İsrail'in Arap ülkelerinin çoğunluğu tarafından tanınmadığını, Ermenistan'ın, Pakistan tarafından tanınmadığını ve Çin Halk Cumhuriyeti ile Güney Kore'nin birbirlerini resmi olarak tanımadığını belirtmekte fayda vardır.

Özetle belirtmek gerekirse, Caspersen (2013), başarılı devlet yapılarının ve devlet olma durumunun tamamıyla uluslararası tanınmaya bağlı olmadığını savunmaktadır. Caspersen'e (2013: 121) göre, tanınmanın olmaması devleti imkânsız veya anlamsız kılmaz ancak sonuçta ortaya çıkan devlet hali, tanınmış devlet olma durumu ile karşılaştırıldığında önemli farklılıklar mevcuttur. Tayvan, Abhazya, Karabağ ve diğer tanınmayan devletlerin örneklerinde de görüldüğü gibi tanınmama durumu, kurumları oluşturma sürecini zorlaştırmakta ancak imkânsız kılmamaktadır. Oppenheim's International Law kitabında, yeni bir devletin uluslararası toplumun bir parçası haline gelmesinin tek yolunun tanınma ya da tanınmama olduğu henüz net değildir diye açıklanmıştır (akt. Jennings ve Watts, 1996: 128).

De Facto Devletlerin Ortaya Çıkışı

Yeni devletlerin ortaya çıkması, Kuzey ve Güney Yemen, Alman Demokratik Cumhuriyeti ve Almanya Federal Cumhuriyeti (Shaw, 2014: 151) gibi, tek bir uluslararası hukuk süjesi olmak için gönüllü bir birlik oluşturmak suretiyle birleşmeleridir. Ya da SSCB ve Sovyet Cumhuriyetlerinin uluslararası hukuksal egemenlikleri için herhangi bir sorun oluşturmadan ayrılmalarıdır. Bununla birlikte, modern de facto devletlerin ortaya çıkışı söz konusu olduğunda, barışçıl bir ayrılma siyasi tarihte çok defa rastlanan bir örnek değildir. Aksine, halen mevcut veya kaybolmuş de facto devletlerin bulunduğu alan yazınında incelenen tüm vakalar tamamen farklı bir sonuç ortaya koymaktadır. Harvey ve Stansfield (2011), tanınmayan devletlerin ayrılıkçı hareketler sonucunda ortaya çıkmasının yaygın olduğunu yazmaktadır. Ayrılma, ulusal hareketin ebeveyn devletle ilişkilerdeki statükoyu milliyetçi söylem kullanarak değiştirmenin aracı olarak algılanmaktadır (Caspersen ve Stansfield, 2011: 17-19). De facto devletler, devlet olma taleplerini haklı kılmak amacıyla yasal, tarihsel ve ahlaki meşruiyet kaynaklarına yaslanmaktadır (Lynch, 2004: 5-7).

Günümüzdeki tanınmayan devletlerin geçmiş dönemlerde var olan diğer tanınmayan devletlerden nasıl farklı olduklarını görmek için, uluslararası ilişkilerin tarihine kısaca göz atmak gerekir. I. Dünya Savaşı'ndan önce devlet egemenliği, üstünlük ve güç kullanma becerisinden gelmiştir. Bununla birlikte, yenedünya düzeni kurulduktan (1919) sonra devlet meşruiyeti kavramı, azınlık haklarına farklı bir anlam ve saygınlık kazandırmıştır. II. Dünya Savaşı, uluslararası sistemi yeniden önemli ölçüde değiştirmiş ve dünya üzerindeki Avrupa kolonilerinin sömürge olmaktan kurtulmalarına (1960-1980 arası) yol açmıştır.

Eski sömürge devletlerin tanınması, özellikle yeni egemen devletler için verilen kendi kaderini tayin hakkını ifade eden sömürsüzleştirme ilkesine dayanmaktadır. Soğuk Savaşın sona ermesinden sonra imzalanan belgeler, kendi

kaderini tayin hakkının kullanımının, sömürgecilikten insan haklarına odaklanmaya doğru nasıl bir geçiş olduğunu göstermektedir. Sovyetler Birliği ve Yugoslavya'nın dağılması bazı yeni ülkeleri ortaya çıkarmış ve kendi kaderini tayin hakkı, komünizm sonrası yeni ülkelerde demokrasi ve hukukun üstünlüğü bağlamında yorumlanmıştır. Son dönemlerde Bangladeş, Eritre, Doğu Timor, Güney Sudan ve eski Yugoslav Cumhuriyetleri gibi sadece birkaç başarılı ayrılma vakası vardır. Başarısız girişim sayısı daha fazladır. Çeçenya, Krayna Sırp Cumhuriyeti, Bougainville, Biafra ve Keşmir bunlara örnek olarak gösterilebilir. Abhazya, Güney Osetya, Dağlık Karabağ, Transdinyester ve Somaliland'ı da içeren, uluslararası alanda devlet olma durumu tartışmalı olan bazı devletler halen mevcuttur (Geldenuys, 2009: 38).

Çoğunlukla, azınlık grubu ile ebeveyn devlet arasındaki sorunların bastırma, görmezden gelme veya askeri eylem yoluyla çözüldüğü durumlarda, ayrı bir devlet oluşturmak için belirli bir liderlik altında harekete geçen azınlık gruplarının ayrılması kaçınılmaz olmaktadır (Özpek, 2010: 53). Çoğu durumda ebeveyn devletlerinden gelen saldırgan yanıt kan dökülmesine ve uzun süren çatışmalara neden olmaktadır. Abhazya, Güney Osetya, Kosova, Kuzey Kıbrıs, Filistin ve diğer vakalarda askeri çatışmalar nüfus kaybına ve göçe neden olmuştur (Bahçeli vd., 2004: 5). Aslında devletler kendi kaderini tayin hakkını şu yollarla ifade edebilir:

- Egemen ve bağımsız bir devletin kurulması;
- bağımsız bir devlet ile serbest ilişki;
- halk tarafından özgürce belirlenen herhangi bir siyasi statü (UN, 1970).

Bununla birlikte, uluslararası hukuk, kendi kaderlerini tayin etme hakkı kullanımına, sömürge kolonilerinden çekilme durumu haricinde pek izin vermemektedir. Toprak bütünlüğü, ilkeler hiyerarşisinde kendi kaderini tayin etme ilkesinden daha yüksek bir yer tutması genel bir kabul olarak değerlendirilmektedir. Voller'a göre (2012: 41), sömürge kolonilerinden çekilme, toprak bütünlüğünün korunması normunu ortaya çıkarmıştır. Bugün, devletin toprak bütünlüğünün dokunulmazlığı ilkesi modern uluslararası hukukun temel taşı haline gelmiştir. Caspersen (2008), haklı olarak "toprak bütünlüğünün olduğu bir dönemde, tanınma için yalnızca ulusun kendi kaderini tayin etme hakkına dayanan argümanların kaybedilen bir savaşa benzediğini" ifade ederek önemli bir konuya dikkat çekmektedir. Ayrıca, uluslararası hukukun evrenselliği ilkesi, Kosova ve Abhazya vakalarında olduğu gibi, küresel güçlerin (Rusya ve ABD) bu temel ilkenin kısıtlanması nedeniyle ciddi şekilde zayıflatmıştır. Bu küresel güçler, tanınmayı kendi imtiyazlarında tuttukları bir araç haline getirmişler ve sadece kendilerine göre imtiyazlı olan devletleri tanımayı seçmişlerdir (Jackson, 1990: 42).

Geleneksel olarak, uluslararası toplum de facto devletleri ve diğer ayrılıkçı birimleri son derece olumsuz terimlerle ele almıştır. Üstelik mevcut devletlerin toprak bütünlüğüne karşı çatışmaların ve zorlukların kaynağı olarak değerlendirmişlerdir. Günümüzde de facto devletleri etkisiz hale getirmek için uluslararası toplum onların varlığını aktif bir şekilde göz ardı etmeyi tercih etmektedir. Genellikle uluslararası toplum, de facto devletlere ekonomik ambargo, siyasi yaptırım veya çeşitli kısıtlamalar getirmektedir. Uluslararası toplumda, bir devletten ayrılma durumunun tanınmasının domino etkisine neden olabileceğine dair belli bir korku vardır. Siyasi ve hukuki zorluklara rağmen uluslararası toplum için en iyi seçenek, en azından de facto devletlerin fiili varlığını kabul etmektir. Bu, bölgesel güvenliğin sağlanması ve yeni bir savaş durumunu engellemek açısından önemlidir. Ancak burada de jure tanıma konusunu daha sonraya bırakmak uygun bir seçenek olarak düşünülebilir.

Uluslararası toplumun algısını yansıtıktan sonra de facto devletlerin dış dünyadaki algılara ve yaklaşımlara verdikleri cevapları öğrenmek de gereklidir. Uluslararası tanınmışlığın olmaması, de facto devletlerdeki halklarda kuşatılmış olma hissini oluşturmakta ve bu devletlerin demokratik süreçlerden daha fazla uzaklaşmasına neden olmaktadır. Yeni ortaya çıkmış devletlerle ilgili uluslararası uygulamaları dikkate alarak, de facto devletler ayaklanma ya da ulusal kurtuluş mücadelesinden devlet kurma sürecine kadar bir geçiş biçimi olarak görülebilir (Voller, 2012: 30). Geçiş dönemindeki gelişmeler, de facto devletin uluslararası toplumla etkileşime girdiği zaman kimliğini ve taktiğini etkilemektedir. Yerel meşruiyet kazanıldıktan sonra, de facto devlet çoğunlukla varlığını garanti altına almak için uluslararası meşruiyet elde etmekle ilgilenmektedir. Herhangi bir de facto devlet için, ‘tanınan devletler kulübüne eşit bir ortak olmak’ ve diğer uluslararası toplum ile küresel ve bölgesel süreçlere katılmak önemlidir. Bu nedenle tanınma, bu devletler için küresel sürecin bir parçası olmasına izin veren hayati bir araçtır.

Geldenhuis (2009: 25) resmi tanınmayı bir devlet olmanın en belirgin bileşeni olarak bir kenara koyarak, tanınmayan devletler için tanınma biçimleri üzerinde durur. Birincisi, devletlerin devlete ait olma hakkının Kosova, Filistin ve Batı Sahra gibi geniş anlamda resmî kabul görmesi anlamına gelen “itibari” tanımayı geliştirir. Daha sonra Geldenhuis kısmi tanımayı da eklemiş ve siyasi varlığın Tayvan’da olduğu gibi az sayıda mevcut devlet tarafından de jure olarak tanınması anlamına geldiğini belirtmiştir. Bir başka tanınma biçimi ise sadece hami devlet tarafından tanınmadır. Bu konuda en bilinen örnek hami bir devlet olarak sadece Türkiye tarafından tanınan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’dir.

Esasında er ya da geç daha önceden görmezden gelinen ve tanınmayan de facto devletlerin nihayetinde uluslararası meşruiyetlerini kazandığı

görülmektedir. Birçok devlet, tanınmama durumundan de facto devlete ve de jure tanımaya kadar uzun bir yol kat etmiştir. Yasal durum, her dönem bir zaman meselesi olmuştur. Bu nedenle tanınmayan devletler, örneğin seçimler, hukukun üstünlüğü, reformlar, sivil toplum ve diğer tüm nitelikler aracılığıyla demokratik kurumlar geliştirdiklerini ve istikrar sağladıklarını uluslararası topluma göstermek istemektedirler.

De Facto Devletlerin Hayatta Kalması

Bilindiği üzere, devlet olma yolundaki ilk adım bağımsızlığın ilan edilmesidir. Kolsto'ya (2006) ve Caspersen'e (2012: 131) göre bağımsızlık ilanı önemli bir tanımlayıcı meseledir. Kolsto (2006: 735-737) bağımsızlık ilanına ek olarak de facto devletler için bir takım olası sonuçlardan bahsetmiştir. Bu sonuçlar, hami devlete dâhil olma, tam bağımsızlık, tekrar ebeveyn devletin içine çekilmek ve ayrı bir varlık olarak (federal yerleşim) veya özerk olarak ebeveyn devlete dâhil edilmek şeklinde sıralanabilir.

Kolsto'da ifadesini bulan bu sonuçların yanında Florea (2014: 796-797) de facto devletlerin yok olma durumlarını göz önüne alarak muhtemel üç senaryoyu şu şekilde tanımlamıştır:

- herhangi bir özerklik kazanmadan ebeveyn devletleriyle zor kullanılarak yeniden bütünleştirilebilirler;
- barış içinde ebeveyn devletlerine, örneğin özerklik veya federasyon gibi bir düzenleme biçiminde yeniden bütünleşebilirler;
- tanınabilirler ve uluslararası devletler toplumuna katılabilirler.

Ebeveyn devletinden ayrılmada ilk başarıdan sonra, de facto devletler bağımsız dış politikalarını oluşturmaktadırlar. Dolayısıyla, de facto devletlerin bağımsız dış politika gündemleri, ebeveynleri ve hami ülkeleri de dâhil olmak üzere onların diğer uluslararası aktörlerle olan ilişkilerini etkilemektedir. Özpek (2010: 47-48), de facto devlet ile hami devlet arasındaki pozitif ilişki senaryosunu ele almaktadır. Bu durum ebeveyn devleti rahatsız etmekte ve hami devlet ile ebeveyn devlet arasında bir çatışmaya neden olabilmektedir. Bu konuya güncel olarak verilecek örneklerden bir tanesi Abhazya meselesi üzerinden Rusya ve Gürcistan arasında yaşanan çatışma gösterilebilir.

Kolsto (2006), ebeveyn devletin diğer devletleri de facto devletlerin, bölge ve bütün uluslararası toplum için bir istikrarsızlık ve tehdit kaynağı oluşturduğuna ikna etmeyi amaçladığını ve kaybettiği bölgeleri kazanmanın bunlar için en öncelikli konu olduğunu vurgulamıştır. Caspersen ve Stansfield (2011: 124-125), genellikle ilgili genel söylemlerde, genel suçluluk (yasadışı ekonomik faaliyet), ağırlaştırılmış suçluluk (uyuşturucu kaçakçılığı, silah kaçakçılığı), terörizm (devlet destekli terörizm) ve silahlı çatışma (askeri tehdit, savaş) gibi dört kategoriden söz

etmektedir. Böylece, “ebeveyn devlet”, de facto devleti diğer uluslararası aktörlerin katılımından soyutlamak amacıyla güvenlik konusunu uluslararası bir mesele haline getirebilmek için çalışır. Uluslararası toplum için olduğu kadar, ebeveyn devlet için kendisinden ayrılan siyasi oluşumların herhangi bir şiddet içermeden uzlaşmacı bir şekilde geri dönüşü sağlayabilmek uygun senaryondur. Çünkü iç sorunlarından dolayı diğer federal devletler için ayrılma örneğini oluşturma ve domino etkisi yaratma riski azalır.

Caspersen (2012), tanınma sorunu yaşayan devletlerin de uluslararası sistemdeki diğer egemen devletler gibi normal bir siyasi oluşum olarak işlev görmeleri için daha yaygın tanınmaya ihtiyaçları olduğuna inanmaktadır. Kısmen tanınma, uluslararası pazarlara, uluslararası fonlara erişmeyi veya kendisine karşı müdahale edilmemesine ilişkin normlar tarafından sağlanan korumaya kavuşmayı sağlamamaktadır. Tanınmayan bu devletler, tanınma hedefini daha da ilerletmek için kendilerini yasadışı, şiddet ve etno-ulusal radikalizm imgelerinden koparmaya ve bunun yerine uluslararası topluluğun kabul edebileceği demokratik ve etkin bir imaj görüntüsünü sunmaya çalışmaktadırlar ve bu nedenle tanınmaya layık olduklarına inanmaktadırlar. Caspersen (2008; 2012) demokrasi seviyesinin bir de facto devletteki önemini vurgulamakta ve demokratikleşmenin devlet kurma süreci gibi iç dinamikleri etkilediğini savunmaktadır. De facto devletlerin hâlen devlet kurma sürecinde olduklarını ve demokratikleşmenin de facto devletlerin yetkilileri tarafından uluslararası tanınma taleplerini meşrulaştırmak için kullanıldığını belirtmektedir (Caspersen, 2008; 2012). Ayrıca, Özpek (2010: 62) haklı bir şekilde “de facto devletlerin daha demokratik bir hâle geldiğinde uluslararası tanınma şansını arttıracaklarını; aynı zamanda ebeveyn devletin demokrasi seviyesi arttığında ise krizlerin çözümünün daha kolaylaşacağını” vurgulamıştır.

Makalenin başlarında belirtildiği gibi, modern egemenlik ve devlet olma, Vestfalyan uluslararası ilişkiler sistemi ile bağlantılı olup bugün bile resmi olarak uygulanmaktadır. Ne var ki, II. Dünya Savaşı’ndan sonra tasarlanan devletlerin ve siyasal haritaların sınırları kesinlikle belirlenmiş olmasına rağmen, daha fazla siyasal gelişme bugünkü siyasi haritanın görünümünü büyük ölçüde değiştirmiştir. Sömürge karşıtı hareketlerin ortaya çıkışı, kendi kaderini tayin hakkının gerçekleştirilmesi için mücadele veren ülkelerin artması, Yugoslavya’nın parçalanması ve Sovyetler Birliği’nin dağılması yeni devletlerin ortaya çıkmasına ve dünya düzeninin yeniden şekillenmesine neden olmuştur. Devlet olma, egemenlik, tanınma ve tanınmama, kendi kaderini tayin hakkı ve toprak bütünlüğü gibi uluslararası hukuktaki temel kavramlar ve ilkeler tartışılmaya ve farklı yorumlanmaya başlanmıştır. Farklı yorumların fazlalığı ve bazı kavramlar üzerinde henüz üzerinde mutabakat sağlanamıyor oluşu, tanınma ve egemenlik gibi kavramların uluslararası uygulamalarda benzersiz bir şekilde anlaşılmasının

ve uygulanmasının sağlanamamasına ve böylece belirli güçlerin siyasi tercihlerinin ve çıkarlarının hâkim olduğu ve bugünkü uluslararası hukukun kararlarını etkilediği durumlara yol açmıştır. De facto devletlerin ortaya çıkışı ve bunlarla başa çıkma isteksizliği mevcut uluslararası ilişkiler sisteminin en önemli sorunsal alanı olarak dikkat çekmesine neden olmuştur.

De Facto Devletlerin Dış Politikaları

Hills (2003), Frear (2014) ve Hille'nin (2010) eserleri haricinde, tanınmayan devletlerin dış politikaları üzerine pek fazla çalışma bulunmamaktadır. Dış politika, diplomasi var olduğundan beri bir inceleme konusu olmuştur. Dış politika, bağımsız aktörler tarafından uluslararası ilişkilerde yürütülen tüm resmi dış ilişkiler olarak tanımlanabilir. Dış politika, yurtiçinde ve yurtdışında devletin etkinliği ile belirlenir ve yasadan çok siyasi sosyoloji meselesidir (Caspersen ve Stansfield, 2011: 134). Bu tanım, yalnızca geleneksel devletleri değil, AB veya BM gibi uluslararası örgütleri ve tanınmayan devletleri de kapsamaktadır. Aynı zamanda, Hills (2003: 2, 100-109), daha etkin hale getirmek ve popüler meşruiyet sağlamak için dış politika oluşumuna demokratik bir bileşen eklenmesi yönünde çağrıda bulunmuştur. Dahası, dış aktörlerden gelen talepler ve dış güçlerden gelen tehditler göz önüne alındığında, dış politikanın yürütülmesinde; devletin bağımsızlık derecesinin, devletin sürdürülebilirliği ve meşruiyeti açısından kayda değer bir önemi vardır.

Tanınmayan devletlerin uyguladığı dış politika amaçları nelerdir? Her şeyden önce, politik, ekonomik, kültürel ve askeri açıdan hayatta kalma arzusudur. İkinci olarak, yabancı yatırım, yardım ve ticaret şeklinde maddi kaynaklar elde etmektir. Üçüncüsü, tanınmayan devlet ya da devletlerin, diğer devletlerle ilişki kurabilme yeteneğini gösterme ve diğer devletler tarafından tanınma derecesini artırma konusunda isteklerini göstermesidir. Dış politika uygulamalarında tanınmış ve tanınmayan devletler arasındaki temel farklılık, tanınmayan devletlerin çeşitli anlaşmalar yoluyla tanınmasını ve gücünü artırma arzusudur.

Tanınmayan devletler, dış politikalarını yürütmek için, tanınan devletler gibi özel önem taşıdığı düşünülen ülkelerde Dışişleri Bakanlığı, Büyükelçilikler ve Konsolosluklar, temsilcilikler ve yurt dışı misyonlarını yürüten özel devlet kurumları kurmaktadır. Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Bildirgesi hükümleri uyarınca, yurtdışında yer alan bu kurulların resmi diplomatik statüsü yoktur ve çoğunlukla sivil toplum kuruluşu olarak kayıtlıdır (United Nations, 18 Nisan 1961). Owtram (2011: 136), dış politika için dört hedefi şöyle anlatmaktadır: Hayatta kalma, yabancı kaynakların edinilmesi, devlet aygıtının yeteneklerinin gösterilmesi ve tanınma. Ancak uluslararası ilişkiler pratiğinde

hayatta kalabilmek için, de facto devletin bir hami devlete ihtiyacı vardır, örneğin Tayvan (ABD), KKTC (Türkiye) ve Abhazya (Rusya).

4. SONUÇ

20. yüzyıldaki dünya savaşları dünya siyasi haritasının görünüşünü büyük oranda değiştirmiştir. İlk olarak anti-kolonyal hareketler, ardından Yugoslavya ve Sovyetler Birliği'nin parçalanması çok sayıda yeni devletin ortaya çıkmasına neden olmuş ve mevcut dünya düzenini ve uluslararası sistemi tekrardan şekillendirmiştir. Dünya siyaseti içerisinde kendilerine yer bulmaya çalışan birçok siyasi oluşum ya da varlık bölgesel anlamda şiddetli çatışmaların yaşanmasına yol açmıştır. Bu çatışmaların çoğu dondurulmuş ihtilaf (*frozen conflict*) durumdadır ve bölgesel güvenlik ve istikrar için sürekli tehdit oluşturmaktadır. Ayrıca bazı özerk cumhuriyetlerdeki (örneğin Abhazya, Güney Osetya ve Dağlık Karabağ) kurtuluş hareketleri, ebeveyn devletlerinden ayrılmalarına yol açmış ve her ne kadar uluslararası toplum tarafından tanınmamış olsalar da, yeni siyasi oluşumların ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Bu makale, günümüzün hızla değişen gerçekliğinde çatışma sonrası ulus inşası, devlet kurma, demokratikleşme ve dış politika faaliyetleri açısından tanınma sorunu yaşayan ülkelerin hayatta kalma konusundaki çabalarını incelemiştir. Bu bağlamda, sınırlı tanınmışlık koşullarında olan bu ülkelerin ortaya çıkışı ve hayatta kalmasını açıklayan kavramsal bir çerçeve oluşturulmuştur. Aynı kavramsal çerçevede, Vestfalyan uluslararası ilişkiler sistemi ve uluslararası hukuk sisteminin devlet, egemenlik, tanınma, kendi kaderini tayin ilkeleri ve toprak bütünlüğü gibi temel kavramları ve ilkeleri incelenmiştir. Uluslararası hukukta ve siyaset biliminde kabul edilen bir takım genel tanımlamalar ve tanınma için gerekli bazı ölçütler detaylı bir şekilde analiz etmiştir. Makale, yukarıda anılan kilit kavramların farklı yorumları olduğunu, ortak bir anlayışın yokluğunun ve belirli güçlerin siyasi tercihlerinin ve çıkarlarının uluslararası hukukun kararını etkilediği uluslararası uygulamalara yol açtığını göstermiştir.

Uluslararası toplum, tanınma sorunu yaşayan ülkelerin durumunu uzun zamandır büyük güçlerin siyasi çıkarlarına bağlı geçici bir konu olarak görmektedir. Bununla birlikte, bir devletin uluslararası alanda tanınmaması, devletin iç meşruiyetten yoksun olduğu anlamına gelmemektedir. Bağımsızlık fikrinin ve daha geniş bir tanınmanın peşinde koşulması, dışardan eleştirel olarak algılanmaktadır ancak aslında orada yaşayan nüfusun kitlesel desteğinden bu gücünü aldığı görülmektedir. Tanınma sorunu yaşayan ülkelerin çoğu, iç meşruiyet elde ettikten sonra varlığını güvence altına almak için uluslararası meşruiyet elde etmekle ilgilenmektedir. Tanınma arayışı ulus ve devlet inşa etme çabaları ile birleşmektedir. Demokratik kurumların ve aktif sivil toplumun varlığı,

rekabetçi başkanlık ve parlamento seçimlerinin düzenli olarak gerçekleştirilmesi, özgür medyanın faaliyet göstermesi, kamusal malların halka dağıtılması, bu tarz siyasi oluşumların uluslararası toplumun istikrarlı ve güvenilir bir üyesi olduğunu göstermek için önemli çabalaradır.

Modern uluslararası sistemde tanınma sorunu yaşayan ülkelerin rolü ve yeri oldukça tartışmalı bir konudur. Bir taraftan bu tarz siyasi oluşumlar (Katalanya/İspanya; İskoçya/İngiltere; Quebec/Kanada; Abhazya/Gürcistan örneğinde olduğu gibi), kendi kaderini tayin etme mücadelesinin simgeleri olarak kendi topraklarında yaşama ve kendi dillerini konuşma hakkına sahip olarak görülmektedir. Öte yandan, bu tip siyasi oluşumların uluslararası sisteme meydan okuduğu düşünülmektedir. Bu nedenle, bu durumdaki siyasi oluşumların durumlarının anlaşılması için daha etkin ve objektif bir şekilde yeni bir yaklaşımın getirilmesi gerekmektedir. Uluslararası ilişkiler ve uluslararası hukuk alan yazınında, uluslararası toplum tarafından tanınmayan ülkeleri tanımlamak için kullanılan çeşitli terimler vardır. Bu bağlamda, yarı-devletler/devlet benzeri/sözde devlet, tanınmayan devletler, devlet içi devlet, de facto devlet ve ayrılıkçı devlet gibi kavramların doğru bir şekilde kullanılmasına dikkat edilmelidir. Bazı kuramsal tartışmalardan da görülebileceği gibi, birtakım risklere rağmen, de facto devlet ya da sınırlı tanınan devlet modern politikada yaygın bir kullanımdır. Ancak de facto ya da sınırlı tanınan devletlerin dış politikaları pek araştırılmamıştır. Sonuç olarak, bundan sonra yapılacak akademik çalışmalarda tanınma sorunu yaşayan ülkelerin uygun bir kavramsallaştırmasının yapılması ile bu kapsamdaki siyasi varlıkların ya da oluşumların örnek vakalar seçilerek dış politikalarını nasıl planladıklarının ve yürüttüklerinin incelenmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Bağcı, Hüseyin (2003), *Uluslararası Hukuk* (Ankara: Turhan Kitabevi).

Bahceli, Tozun, Barry Bartman ve Henry Srebrnik (2004), *De Facto States: The Quest for Sovereignty* (London: Routledge).

Berg, Eiki ve Raul Toomla (2009), "Forms of Normalization in the Quest for De Facto Statehood", *The International Spectator*, 44 (4): 27-45.

Biryukov, Pavel (2000), *Mezhdunarodnoe Pravo* (Moscow: Jurist).

Blakkisrud, Helge ve Pal Kolsto (2012), "Dynamics of De Facto Statehood: The South Caucasian De Facto States Between Secession and Sovereignty", *Southeast European and Black Sea Studies*, 12 (2): 281-298.

Brownlie, Ian (2003), *Principles of Public International Law* (New York: Oxford University Press).

Caspersen, Nina (2008) "From Kosovo to Karabakh: International Responses to De Facto States", *Sudosteuroopa*, 56 (1): 58-83.

Caspersen, Nina (2012), *Unrecognized States* (London: Polity).

Caspersen, Nina (2013), *Unrecongized State:The Struggle for Sovereignty in the Modern International System* (New Jersey: John Wiley ve Sons).

Caspersen, Nina ve Gareth Stansfield (2011), *Unrecognized States in the International System* (London: Routledge).

Cedeno, Victor R. (2003), *Sixth Report On Unilateral Acts Of States* (New York: United Nation).

Crawford, James R. (2006), *The Creation of States in the International Law* (Oxford: Oxford University Press).

Crawford, James R. (2015), "Responsibility, Fraternity and Sustainability in International Law", *The Canadian Yearbook of International Law*, 52: 1-34.

Çakmak, Cenap (2014), *Uluslararası Hukuk, Giriş, Teori, Uygulama: Bir Uluslararası İlişkiler Yaklaşımı* (Bursa: Ekin Yayıncılık).

Florea, Adrian (2014), "De Facto States in International Politics (1945–2011): A New Data Set", *International Interactions*, 40 (5): 788-811.

Frear, Thomas (2014), "The Foreign Policy Options of a Small Unrecognised State: The Case of Abkhazia", *Caucasus Survey*, 1 (2): 83-107.

Geldenhuis, Deon (2009), *Contested States in World Politics* (New York: Palgrave Macmillan).

Grant, John P. ve Craig J. Barker (2009), *Encyclopedic Dictionary of International Law* (Oxford: Oxford University Press).

Harvey, James ve Gareth Stansfield (2011), "Theorizing the Unrecognized States:Sovereignty, Secessionism and Political Economy", Caspersen, Nina ve Gareth Stansfield (Der.), *Unrecognized States in the International System* (London: Routledge): 11-26.

Hille, Charlotte (2010), *State Building and Conflict Resolution in the Caucasus* (Leiden: Brill).

Hills, Christopher (2003), *The Challenging Politics of Foreign Policy* (New York: Palgrave MacMillan).

Hoffman, John (1998), *Sovereignty* (Buckingham: Open University Press).

Jackson, Robert H. (1990), *Quasi-States: Sovereignty, International Relations and the Third World* (Cambridge: Cambridge University Press).

Jennings, Robert ve Arthur Watts (1996), *Oppenheim's International Law* (New York: Longman Press).

King, Charles (2001), "The Benefits of Ethnic War: Understanding Eurasia's Unrecognized States", *World Politics*, 53 (4): 524-552.

Kingston, Paul ve Ian Spears (2004), *States Within States: Incipient Political Entities in the Post-Cold War Era* (New York: Palgrave Macmillan).

Kollossov, Viladimir ve John O'Loughlin (1999), "Pseudo-States as Harbingers of a New Geopolitics: The Example of the Trans-Dniestr Moldovan Republic (TMR)", Newman, David (Der.), *Boundaries, Territories and Postmodernity* (London: Frank Cass): 151-176.

Kolossov, Viladimir ve Nikolai Mironenko (2001), *Geopolitika I Politicheskaya Geografiya* (Moscow: Aspekt).

Kolsto, Pal (2006), "The Sustainability and Future of Unrecognized Quasi-States", *Journal of Peace Research*, 43 (6): 725-726.

Krasner, Stephen D. (1999), *Sovereignty: Organized Hypocrisy* (Princeton: Princeton University Press).

Krasner, Stephen D. (2004), "Sharing Sovereignty. New Institutions for Collapsed and Failing States", *International Security*, 29 (2): 87-88.

Kurdyukov, G. (2010), *Mezhdunarodnoe Pravo (International Law)* (Moscow: Statut).

Lauterpacht, Hersch (2013), *Recognition in International Law* (Cambridge: Cambridge University Press).

Lynch, Dov (2001), "Managing Separatist States: An Eurasian Case Study", Paris: ISS-WEU Occasional Papers, No. 32.

Lynch, Dov (2004), *Engaging Eurasia's Separatist States: Unresolved Conflicts and De Facto States* (Washington: USIP Press).

Lukashuk, Igor (2005), *Mezhdunarodnoe Pravo* (Moscow: Rossiyskaya Akademia Nauk).

Markedonov, Sergey (2012), “De Facto Obrazovaniya Postsovetskogo Prostranstva: Dvadsat Let Gosudarstvennogo Stroitelstva”, *Analiticheskie Dokladi Instituta Kavkaza*, No: 5.

Montevideo Convention (1933), “Montevideo Convention on the Rights and Duties of States”, *The Seventh International Conference of American Studies*, Montevideo.

Owtram, Francis (2011) “The Foreign Policies Of Unrecognized States”, Caspersen, Nina ve Gareth Stansfield (Der.), *Unrecognized States in the International System* (London: Routledge).

Özpek, Burak B. (2010), “De Facto States and Inter-State Military Conflict”, *Doktora Tezi* (Ankara: Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Pegg, Scott (1998), “De Facto States in the International System”, *Working Paper*, No: 21, University of Columbia.

Pellet, Allain (1992), “The Opinions of the Badinter Arbitration Committee A Second Breath for the Self-Determination of Peoples”, *European Journal of International Law*, 3 (1): 178-185.

Popov, F. (2011) “Ot 'Bezgosudartsvennoi Territorii' k ' Gosudarstvu De Facto””, *International Trends*, 9 (26): 16-28.

Potter, Donald W. (2004), “State Responsibility, Sovereignty, and Failed States”, <https://trove.nla.gov.au/work/193005023?q&versionId=211271951> (20.10.2017).

Shaw, N. Malcolm (2014), *International Law* (Cambridge: Cambridge University Press).

Turovsky, Rostislav (1999), *Politicheskaya Geografiya* (Moskva-Smolensk: Izdatelstvo SGU).

Voller, Yaniv (2012), “From Rebellion to De Facto Statehood: International and Transnational Sources of The Transformation of the Kurdish National Liberation Movement in Iraq into the Kurdistan Regional Government”, *PhD Dissertation*, (London: the London School of Economics and Political Science).